

Aina Moll

LA NOSTRA LLENGUA

Segona edició

EDITORIAL MOLL
MALLORCA
1994

Col·lecció TOMIR n.º 15

Però les cançons satíriques o de picat solen emprar sistemàticament el registre col·loquial. Per exemple les que segueixen, tretes, com les precedents, de les *Cançons Populares Mallorquines. Selecció i comentari per Francesc de B. Moll*, col·lecció "Les Illes d'Or", nº 4 (1ª. edició, 1934):

Jo més m'estim una uiada
des meu estimat passat,
que tota sa voluntat
des que festeig encara ara.

*

Sa mare l'hi alabava:
-Fia meua, és bon fadri.
-Si deis que tant vos agrada,
mu mare, casau-vos-hí.

*

Tant darrera casar vaig
com darrera morir-mè;
jo hi era per provar-tè,
per fer-te buidar es gavatx.

Aquests textos segueixen en part la normativa general, i en part se n'allunyen (d'una manera convencional, també), de maneres diverses, a criteri de l'autor, per assegurar-se que seran llegides en la forma corresponent al dialecte reproduït. En parlarem en el capítol qui ve.

XIII. Llengua escrita en modalitat dialectal

A l'enquesta de TVE-Balears sobre la llengua, la gran majoria dels enquestats responen negativament a la pregunta sobre si saben escriure en la llengua de l'illa, (tret dels més joves, que han tengut ocasió d'aprendre'n a l'escola). N'hi ha uns quants, però, que afegeixen que "l'escriuriem, però amb moltes faltes"; i un d'ells (el núm. 11 de Mallorca) diu:

"Bueno, escriure... Però no tenc gramàtica i faria una quantitat de faltes tremenda. Jo escriuria així com m'ho sent, *ni más ni menos*".

Escriure "tal com s'ho sentien" és el que feien els primers que van escriure en les diferents llengües romàniques -que en general coneixien l'escriptura llatina, i per tant arribaven a resultats semblants, encara que no existissin normes establertes-; els qui venien després els imitaven, i així es va anar configurant la forma escrita de cada llengua, amb diferències en determinats punts fins que els gramàtics les codificaren i les seves normes van ser difoses i acceptades per la comunitat lingüística.

Però ja hem dit que aquestes normes s'han donat per a la totalitat de la llengua, i són ensenyades a tots els seus parlants. Les varietats

dialectals no es codifiquen. Quan un folklorista vol transcriure una rondalla o una cançó popular, o un periodista un text satíric, o un novel·lista fa parlar els personatges d'una novel·la en modalitat dialectal, ho escriu "tal com s'ho sent", que sol ser aplicant les normes que coneix a la reproducció del text "tal com sona". Així vèiem a la rondalla sevillana comentada a la pàgina 89: *Ya gorveremo argùn día; Güeno, pue se fueron, ¿sabe uté?; Dijo er mayó: yo vi a cogé por esta vereda*, amb una *g* equivalent a *v* i a *b* del castellà estàndard, i segons les seves regles (amb dièresi damunt la *u* perquè es llegeixi *güe* i no *gue*), amb *r* en lloc de *l* davant consonant -article inclòs-, i suprimint totes les *s* i *r* que no es pronuncien. ¿Us imaginau un llibre sobre lingüística, o sobre filosofia, escrit amb aquest sistema?

Escrits dialectals balears

Com s'escriu *es mallorquí*, *es menorquí*, *s'eivissenc*? Si repassam texts escrits en llenguatge col·loquial illenc: cançons populars, rondalles (les de Mossèn Alcover -En Jordi d'es Recó- per Mallorca, les de Francesc Camps i Mercadal per Menorca, les d'En Castelló Guasch per Eivissa) i escrits dialectals diversos, hi trobarem coincidències i divergències considerables.

En general, segueixen les regles de la normativa: per exemple, s'escriu la *r* final, encara que no es pronuncia (*carrer*, *donar*), perquè així es fa en català general; el so de vocal neutra s'escriu *a* o *e* d'acord amb les normes ortogràfiques generals, i En Camps i Mercadal escriu *hortolà*, encara que a Menorca es pronuncia *hurtulà*.

Però hi ha certs sons que quasi tots transcriuen de manera que es noti que la seva pronúncia és diferent de l'estàndard. Vegem-ne uns quants casos:

a) i en lloc de ll

El so que en català normatiu s'escriu amb *ll* i que correspon generalment al de *j* castellana, el solen transcriure amb *i*: *ui*, *uiada*, *paia*, *beia*, o el supprimeixen si va darrere una *i* tònica: *coní*, *fia*. Fixem-nos que en menorquí aquesta *i* no es pronuncia entre vocals, i per reproduir la

pronúncia menorquina hauríem d'escriure -i segurament hi ha qui ho fa- *uada*, *orea*, *paa*, etc.; però En Camps i Mercadal ha escrit "es mestre sabater posà fil a l'aguya: i no a la gua. Seria més lògic mantenir també per a aquest so l'ortografia regular, i escriure una *ll* que cadascú llegiria a la seva manera, tal com ho fa amb la *o* de *posar*.

b) o en lloc de ua

Un cas semblant és el de *qua*, *gua* en posició no accentuada, que a Mallorca es pronuncien amb *o*, a Menorca i a Sóller amb *u* i a Eivissa amb *ua*. La grafia més freqüent en textos dialectals mallorquins i menorquins és *o*: *Pasco*, *coranta*, *aigo*, *llengo*.

c) i final en lloc de -ia

Els noms i adjectius femenins acabats en *-ia* que tenen l'accent en la síl·laba precedent (com *Eulària*, *paciència*, *ordinària*, etc.), a Mallorca i a part d'Eivissa es pronuncien generalment amb *-i* final; per això hi ha gent que en escrits dialectals escriu *Eulari*, *pacienci*, etc.; però a les *Rondaies mallorquines* trobam "no passeu ànsia", "posava gran diligència en ses coses", etc., seguint la normativa general del català; i sembla que efectivament aquesta és la solució més encertada.

d) L'article salat

Naturalment, tots els textos dialectals balearics empen l'article salat, però amb diferències que de vegades corresponen a diferent pronunciació d'un lloc a l'altre ("ets al·lots" a Mallorca, "es al·lots" a Eivissa), i altres vegades al fet que cada autor "s'ho sent" de manera diferent: així, Mossèn Alcover a les *Rondaies* adoptà l'apòstrof en lloc de les contraccions amb l'article salat: "Sa fia i sa fiastra d'es moliner" (i en canvi "Sa fia del Sol i de la Lluna"), mentre en textos d'altres autors trobam les contraccions *as*, *des*, *pes*, paral·leles a les de l'article formal *al*, *del*, *pel*. El "sentiment" de Mossèn Alcover era que valia més emprar l'apòstrof perquè els qui no estan familiaritzats amb l'article salat el reconeguessin fàcilment, i no els repugnàs veure l'article amb formes no diferenciades de *as* (de cartes), *pes* (de balança), *des* (d'ara); i amb l'article personal seguia el mateix criteri (*d'En* Pere, *p'En* Pau). En canvi, el sentiment dels altres és que és més fàcil i més pràctic escriure-ho sense apòstrof, tal com es fa amb l'article formal.

De totes maneres, a les *Rondaies* el tractament de l'article no és sistemàtic: així, per exemple, a "Na Roseta", amb poques retxes de diferència trobam *s'afica a's* (=al) *mig de sa gent i an es* (=als) *deu anys*; en general, però, hi predomina *an es* (amb una -n afegida a la a, en lloc de la contracció), que és la forma més corrent en llenguatge col·loquial a Mallorca, mentre que a Menorca la pronúncia normal -i per tant també la grafia- en aquests casos és *a's*.

En resum: no hi ha una norma ben establerta en la grafia dels articles; hi ha una sèrie de variacions possibles i justificables, i cada autor pren l'opció que considera més adequada.

e) Els pronoms àtons

Amb l'excepció de l'article (que correspon només al registre col·loquial), tot allò que he comentat fins ara són qüestions purament ortogràfiques, que no alteren per res el text: si coneixem les convencions, llegirem "llengo" o "llengua" a voluntat, tant si està escrit d'una manera com de l'altra. En canvi, els pronoms febles tenen col·loquialment una varietat de formes molt allunyades del nivell formal. Ho hem vist en dues cançons de la pàgina 116: en una, *casau-vos-hí* rima amb *fadrí*; en l'altra, *morir-mè* i *provar-tè* rimen entre elles, igual que en la que segueix:

Estimat, creis-ho, que és ver,
que lo que us dic no és mentida:
tenia més bona vida
antes d'enamorar-mè.

En registre formal, és impossible fer rimar *és ver* amb *enamorar-me*: per tant, una rima com aquesta no és admissible més que en registre col·loquial. Ara bé: ¿val la pena, posar accent al pronom? El del primer vers -*creis-ho*- també és accentuat, i no duu l'accent gràfic; i tanmateix cap mallorquí, ni ningú acostumat a llegir versos, el llegirà sense accentuar. ¿No val més, en aquest cas, escriure els pronoms sense accent, tal com ho mana la normativa, i que cadascú els llegeixi a la seva manera (o de la manera que la rima exigeixi si el text està en vers)? En

tot cas, així ho fa Mossèn Alcover: "No tengueu ànsia d'ella! *Enviaula'm* descansada." ("Na Roseta", pàg. 35 del tom XVIII); però, en canvi, "Gatet, *pose't* damunt mi i *aferre't* fort" ("En Juanet Fii de Viuda", tom XI, pàg. 14).

La forma *mos* és usada col·loquialment a la major part dels territoris de llengua catalana, i transcrita així en els textos dialectals -però no en els formals, perquè és la forma *nos* "contaminada" amb la *m* de *me*, així com en certs llocs de Catalunya existeix *tos* en lloc de *vos*, per "contaminació" de *te: donar-tos*, per "donar-vos".

Davant el verb, hi ha tendència a emprar les formes plenes *me, te, se, mos, vos*, en lloc de les invertides *em, et, es, ens, us*; però ja acabam de veure que hi ha cançons populars amb les formes invertides: "que lo que *us* dic no és mentida". La forma invertida *els* és freqüent a les *Rondaies*, sobretot davant verb que comença en vocal, i amb una *e* final sobretot davant consonant: "Encara no ho hagué dit, *els* invest una bona greixonera de sopes i una truita d'ous (...) I cada dia En Juanet ho feia així, i *else* compareixia tota casta de bona menjua" ("En Juanet fii de viuda").

Les formes *else* i *elsi* ("elsi diré la veritat"), i la forma *lis* com a plural de *li* (*donar-lis*, en lloc de *donar-los*), només acceptables en textos molt col·loquials, són equivalents a *donà'ls* o *donà'lsi* (per "donar-los") *anem-se'n, aneu-se'n* (= mallorquí "anem-mos-ne, anau-vos-ne"), etc. de les modalitats del català central.

f) Els verbs

Les formes verbals illenques que s'empren en tots els textos dialectals baleàrics són les de present d'indicatiu (*cant, cantam, cantau*), les de l'imperfet de subjuntiu (*cantàs, cantassis...*), i la de present dels verbs incoatiu (*meresc*); en els presents de subjuntiu, en canvi, hi ha moltes variacions, a causa del gran nombre de formes existents: a Eivissa, he sentit dir a una mateixa persona, en poc temps de conversa, *vaja, vajga* i *vaiga*, mentre a Menorca crec que és general *vagi* i a Mallorca les formes més corrents són *vagi* i *vaja*; naturalment, cadascú empra les que li són més familiars.

El mallorquí que he emprat en aquest llibre

Tal com he indicat en el pròleg, vaig decidir escriure la primera meitat d'aquest llibre en registre col·loquial –tal com ho havia fet en el programa televisiu–, entre altres motius, perquè molts de lectors hi trobarien confirmació de les meves explicacions; i també perquè si hi ha gent que vulgui escriure “en mallorquí” i no “en català”, en pugui practicar una mostra acceptable. Val a dir que me n'he penedit més de deu vegades, ja que, de fet, és una empresa impossible. Que consti, una vegada més, que consider que això del “mallorquí, no català” és una gran equivocació –ben igual que si els andalusos volguessin escriure en *andaluz, no castellano*–, perquè els escrits en català estàndard es poden llegir perfectament “a la mallorquina” (sobretot tenint en compte que el mallorquí autèntic abandona l'article salat en el nivell formal), mentre que moltes formes i expressions del català general *no existeixen en cap modalitat dialectal*.

Com que no hi ha codificació dels registres col·loquials, he hagut d'escriure el mallorquí “tal com m'ho sent”, especialment quan es tractava de formes i expressions que pertanyen exclusivament al nivell alt de llengua, i per tant no en tenim mostres de referència en escrits d'autors diferents. La tria que he feta –molt discutible, ho reconec: jo mateixa la discutiria–, és la que segueix:

a) L'article

He adoptat l'article salat tal com es troba a les *Rondaies*, exceptuant les contraccions *des, det, pes*, que he emprat sense apòstrof seguint la normativa general (en canvi, he emprat l'apòstrof i la majúscula per a l'article personal, igual que a les *Rondaies*); no he emprat *as*, ni *a's*, sinó *an es*, com fa majoritàriament Mossèn Alcover, i també he emprat com ell el plural masculí *ets* davant vocal, i no *es*, que estaria més d'acord amb la normativa. No he emprat, però, *so, sos* darrera la preposició *amb*, perquè a ca nostra no les empram mai –tal vegada pel nostre origen menorquí.

He emprat l'article *el, la* en els casos en què s'usa en mallorquí –que no coincideixen ben exactament amb els de l'eivissenc–, i també en el

relatiu compost *el qual, la qual*, que la majoria de mallorquins construeixen amb article salat, però que en bon mallorquí, tenint en compte la seva pertinença al nivell alt de llengua (igual que els relatius castellans *el cual i cuyo*, que no s'usen a nivell familiar), ha de dur l'article formal.

També he emprat l'article neutre *lo*, pres del castellà (“lo millor”, “lo que necessitam”), que a nivell col·loquial es troba arreu de les terres catalanes, però que la normativa no accepta, i per això no l'empr mai en registre formal.

b) Pronoms personals i adjectius possessius

He emprat les formes col·loquials *noltros, voltros*, i *nostro, vostro*, i les formes directes dels pronoms complement *me, te, se, mos, vos*, però he escrit *els* i no *else* (que per reflectir la pronúncia s'hauria d'escriure *elze*) per a la tercera persona del plural.

c) Verbs

He emprat sistemàticament les formes pròpies del baleàric que són perfectament acceptables en qualsevol registre per més formal que sigui, segons el model *cant, cantam, cantau, cantàs, cantassis...*, i també qualche subjuntiu en *-esqui (meresqui)* i qualche gerundi en *-guent (creguent)* que només són admissibles a nivell col·loquial, ja que la forma regular del present de subjuntiu i del gerundi es fa segons la primera persona del plural del present d'indicatiu (*mereixi, creient*).

d) o / ua, i / ll

He seguit les *Rondaies mallorquines* en la transcripció *o* en lloc de *ua* darrera *q* o *g*, encara que així m'allunyava tant de la normativa com de la pronúncia eivissenca. Així, he escrit *llengo* i no *llengua* perquè sé que aquesta paraula serveix de “bandera” als qui es declaren mallorquins anticatalans –que no comprenen que *llengo* és tan català com *llengua* (i com “llenga”, que és la forma col·loquial més usada a Catalunya)–, i també perquè així es distingien les formes corrents en llenguatge familiar (*llengo, coranta*) de les paraules cultes que tenen la síl·laba *qua*, com *qualitat, quantificar*.

En canvi, pel motiu exposat més amunt, he escrit *ll* i no *i* la que correspon generalment al so castellà de *j*, tret de quan transcrivía respostes de l'enquesta (on he reproduït la pronúncia de l'enquestat) i dels casos de paraules molt freqüents en llenguatge familiar en què aquest so desapareix totalment, com *fia*.

e) Altres detalls de transcripció de sons

He escrit amb *a* final, d'acord amb la normativa i amb la pronúncia d'una part de les Balears, els femenins en *-ia*: *importància*, *memòria*, *ordinària*, etc.

He escrit *abre*, *orde* –pronunciats així en gran part del territori català–, tal com es troben a pràcticament tots els textos dialectals, encara que no hi ha cap dificultat a llegir *arbre*, *ordre* sense pronunciar la *r*. En canvi, he escrit *després* tal com es pronuncia en català general, perquè *después* és un castellanisme (no el trobareu mai a les rondalles, per cert).

f) Paraules i expressions cultes

He hagut de resoldre el problema de les grafies de paraules que no han arribat per via popular, sinó culta, que es troben rarament representades en els textos dialectals i que en aquest llibre eren indispensables (encara que m'he esforçat molt a evitar l'ús de paraules tècniques de la lingüística i la sociolingüística), com ara *identitat*, *modalitat*, *varietat*; *sol·licitar*, *col·loquial*, *infal·lible*, *intel·ligent*; *normalitzar*, *normalització*, etc, etc.

Són paraules que no apareixen mai en textos folklòrics i que tant en català com en castellà se senten rarament en boca d'analfabets. Però com que la majoria de la gent de llengua catalana és analfabeta en la llengua pròpia i alfabetitzada i fins i tot culta en castellà, moltes d'aquestes paraules han entrat dins el llenguatge de nivell col·loquial de la majoria de ciutadans a través del castellà. Per això molts creuen de bona fe que *identitat*, per exemple, "és català", i en mallorquí "s'ha de dir *identidat*". Vegem els casos principals:

1. Paraules que s'escriuen amb *ela* geminada (*l-l*)

La majoria de paraules que els baleàrics pronunciam amb *ela* doble no tenen *ela* geminada (*l-l*) segons la normativa: *batle*, *espatla*, *motlo*; *parlar*, *perla*. A les rondalles, amb molt bon criteri, s'escriuen amb *tl* i *rl*, respectivament, excepte la paraula *al·lot*, que antigament era *arlot* i que escrivim amb *ela* geminada, no sols en textos dialectals, sinó com a norma general (es troba així en el *Diccionari General de la Llengua Catalana* de Pompeu Fabra).

En canvi, la gran majoria de paraules cultes que segons la normativa duen *l-l* i han entrat en el llenguatge corrent, es pronuncien a tot arreu amb *l* simple: *tranquil·la*, *intel·ligent*, *infal·lible*, *sol·licitar*, *al·legar*, tret d'algunes *-cel·la*, *col·legi-*, que han estat transmeses en la forma culta per l'Església o l'escola i mantenen en la pronúncia popular la *l-l* que els és pròpia i que ha donat lloc a la norma ortogràfica. Per això m'ha semblat convenient mantenir en aquestes paraules cultes la *l-l* que els correspon, més que "falsificar-les" adaptant-les a un nivell col·loquial que no és el seu (una paraula tan "corrent" com *intel·ligent*, per exemple, no es troba a les *Rondaies*, que empren adjectius populars com *desxondit*, *llest* o *viu*, per expressar aquest concepte).

2. Noms femenins acabats en *-itat*

Les paraules femenines que en llatí acabaven en *-itate* i que ens han arribat per via popular, acaben en *-dat* (*bondat*), o en *-edat* (*claredat*, *soledat*), i les que ens han arribat per via culta, en *-itat* (*veritat*). Ara bé, la gran majoria d'aquestes darreres no són de nivell col·loquial: s'aprenen a l'escola i formen part del vocabulari "culte" que els baleàrics han adquirit en castellà. Així, se solen pronunciar amb *d* les paraules *identitat*, *modalitat*, *varietat*, *qualitat*, *quantitat*, etc., etc., per influència castellana, en lloc de pronunciar-les segons el model *veritat*, que és el que correspon en català. Per això he adoptat en aquests casos la grafia amb *t*.

3. El sufix *-itzar* i els seus derivats

-itzar és un sufix culte, pres del grec, on tenia la mateixa pronunciació *tz*. Ha conservat el so reforçat en italià (que l'escriu *-izzare*); en castellà es pronuncia i s'escriu amb *z*, i en francès amb *s* sonora: *-iser*. En català es pronuncia en general com en francès: *-isar*; la pronúncia amb *tz* és pròpia del llenguatge formal, i per tant només és "obligada" (en el mateix sentit que és "obligada" la corbata en el vestuari) en els discursos solemnes.

Per això havia decidit en principi escriure'l amb *s*: *normalisar*, *normalisació*, *analisar*, etc.; però posteriorment he revisat tot el text per posar-lo amb *tz*, perquè es tracta sempre de paraules cultes, i m'ha semblat incongruent escriure *-itzar* amb *s* i *intel·ligent* amb *l·l*... Això sí, he escrit amb *s* verbs acabats en *-isar* que molta gent escriu –i fins i tot pronuncia– equivocadament *-itzar*, com *matisar*, *improvisar*, perquè en aquests casos no es tracta del sufix *-itzar*, sinó del sufix *-ar* afegit a un nom acabat en *is* (*matís*, *improvís*).

És acceptable, aquest llenguatge, en un llibre?

És possible que els lectors que no estiguin acostumats a llegir en la nostra llengua altra cosa que les rondalles hagin acceptat amb naturalitat el llenguatge de la primera meitat d'aquest llibre; però estic segura que els qui la llegeixen i l'escriuen correctament s'hi hauran sentit incòmodes, i potser se n'hauran escandalitzat i indignat (en aquest cas, els comprenc, i els en deman disculpes).

Sé cert que ara, però, uns i altres estan d'acord que he fet una combinació de formes col·loquials i cultes, comparable a la que faria un andalús escrivint: *Vi a tratar de argunos fenómenos que cuarquié chaval conoce, pero que son dificiles de explicar: no sabemos ná de las causas cuyos efectos padecemos*, on trobam formes de llenguatge col·loquial andalús, però els plurals i les formes verbals amb *-s* final d'acord amb la normativa, i paraules cultes que un analfabet no dirà mai.

Jo promet no repetir l'experiència. Però m'ha semblat que la millor manera de fer comprendre que "mallorquí, no català" és un objectiu

inviàble, era fer-ne una demostració pràctica. Podem escriure en mallorquí, menorquí o eivissenc les rondalles i les cartes familiars que parlin de temes casolans. Però quan es tracta de parlar de temes generals de cultura, hem d'emprar necessàriament paraules i expressions que són iguals en totes les modalitats dialectals, perquè pertanyen a una única modalitat de llengua "alta", que s'ha forjat al llarg de segles i que serveix per a tots.

Hem de salvaguardar la unitat de la llengua

Gràcies a la llengua escrita hem pogut salvaguardar la unitat de la llengua, de la guerra civil ençà. Han aparegut escriptors nous a totes les terres de llengua catalana –fins i tot al Rosselló, aquesta part de l'antic Regne de Mallorca on el pes de la llengua francesa és molt més fort que el de la llengua castellana aquí–. Aquests escriptors, que no havien rebut cap ensenyança del català a l'escola i tenien una formació en castellà o en francès, aprenien i aplicaven les normes del català i escrivien en una modalitat comuna, com en qualsevol llengua de cultura normalitzada. I la seva obra s'enllaça naturalment amb la de tots els qui al llarg dels segles han cultivat la literatura catalana, de Ramon Llull fins als poetes i novel·listes més joves d'avui, passant per Costa i Llobera i Joan Alcover, i tota l'Escola Mallorquina. Als infants d'avui els toca continuar aquesta tradició. I ells ho tendran fàcil, gràcies a l'ensenyament del català a l'escola.